

Тетяна Шевченко

**КОМПОЗИЦІЯ ОПОВІДАННЯ “АЛЬБОМ ДЛЯ ГУСТАВА”
ОКСАНИ ЗАБУЖКО**

The article is dedicated to the investigation of the interaction between publicistic and art elements in the works of the modern writer O. Zabuzhko.

Key words: *short story, composition, publicistic, art.*

Статтю присвячено композиційним особливостям новели “Альбом для Густава”, в якій художнє і публіцистичне почало зійшлися воедино.

Ключові слова: *новела, композиція, художній, публіцистичний.*

Оповідання Оксани Забужко “Альбом для Густава” увійшло до збірки “Let my people go: 15 текстів про українську революцію”, яка вже отримала кілька перевидань у видавництві “Факт” і була визнана найкращою документальною книгою 2006 року за версією читачів журналу “Корреспондент”. Збірка являє собою 15 різножанрових текстів, які утворюють якщо не цілісну, то наближену до неї картину подій осені 2004-го року, якими вони бачилися авторці рік поспіль. Сама авторка так обґрунтувала свій задум: “Ця книжка — не персональна письменницька “хроніка революції”, хоча деякі, незнані українському читачеві, інформаційні штрихи до загального тої революції портрета вона, сподіваюсь, і додасть. Але насамперед це спроба відповісти на головне питання, яке мене тоді мучило, — як водночас ПРОЖИВАТИ історію і ПИСАТИ про неї. Як, перебуваючи “всередині” неї, добувати з неї СМИСЛ — той, котрий зрештою й відкладається в арсеналі культурної пам’яті народу” [1, 8].

Більшість творів книги публіцистичного характеру: це інтерв’ю, есеї, статті, замальовки, основний адресат яких — західний читач, що вельми погано орієнтується в українській ситуації і до листопада 2004-го взагалі не здатний показати на мапі, де знаходиться загадкова країна Україна. Однак до власне публіцистичних текстів, які були

дійсно надруковані в різних західних ЗМІ й особисто перекладені авторкою для цієї книги, авторка додала фрагменти власних щоденникових нотаток від 1 грудня 2003 року до 6 січня 2005-го і художнє оповідання “Альбом для Густава”, яке й є безпосереднім об’єктом дослідження в даній статті. У передмові до збірки з символічною назвою “Озираючись уперед” О. Забужко сама зазначила, що твір писався для однієї з німецьких антологій і певною мірою є ідеологічно заангажованим твором — це “теж певним чином історичний документ і я не маю права тримати його в шухляді” [1, 18]. Книга ““Let my people go” складається з трьох частин: вступу і трьох розділів — “Ukraine’s scream — крик України”, “У пошуках наративу” та “МИ були градом Божим...”. Оповідання “Альбом для Густава” якраз і є складником третього розділу та композиційно завершує збірку. Варто також відзначити, що всі твори, крім останнього, розташовані в хронологічному порядку, що дає можливість стежити за найменшими рухами настроїв і позиції самої авторки, складаючи кардіограму її думок, основна з яких — спроба віднайти першопричини “вибуху на Майдані”. На думку авторки, це “закон збереження пам’яті”.

Отже, поетологічні особливості оповідання “Альбом для Густава”, зокрема, композиційні, можна розглядати як зосібна, так і враховуючи факт приналежності твору до цілої збірки. Зупинимось детальніше на композиції твору, виходячи з цих двох позицій.

За побудовою твір — поєднання монологів двох різних людей, які діляться враженнями про події Помаранчевої революції. Ці двоє — безіменні ВІН та ВОНА, мовлення яких — наче зненацька вихоплені зі свідомості міркування, адже важко сказати, що передувало цим роздумам і що могло б стати їх результатом. Однак це не суцільний потік свідомості, що складається з фрагментарних і хаотичних суджень, часто непослідовних і невпорядкованих, як це часто має місце в психологічному творі, це навпаки спроба дати відповіді на болючі питання сьогодення небайдужого українця-інтелігента по можливості послідовно і дохідливо, це в першу чергу намагання пояснити собі самому причини та наслідки подій президентських виборів 2004-го року. Відчувається, що ці внутрішні монологи продумані, кожен з них має свою прикметну побудову і свій внутрішній сюжет, хоч за формою нагадують міркування людини на самоті, адже містять і просто-річчя, і вульгаризми, і риторичні запитання, і питання до самого себе,

які не завжди отримують відповіді. Твір скомпоновано таким чином, що монологи ЙОГО та ЇЇ чергуються, загалом їх 6 і кожен присвячено осмисленню різного епізоду Помаранчевої революції, наприклад, оголошенню результатів ЦВК, оточенню Кабміну людьми з Майдану чи Президентської адміністрації загонами спецназу. Так, перший фрагмент міркувань чоловіка присвячено осмисленню сутності Майдану як психологічного феномену: головна думка, до якої приходить герой, така: “Це й є закон історії: коли народ діє як одна колективна душа, тоді його пам’ять якимось незбагненим чином виявляється б і л ь ш о ю за сумарну пам’ять одиниць, що його складають” [2, 198]. Одна з “тем” монологу жінки — дивна схожість між мапою картографа Корнетті, складеною 1657 року, і “помаранчевими” областями сьогочасної України, що їх героїня побачила з моніторів ЦВК. Осмислення цього дивного збігу стає наслідком наступних узагальнень: “Без цього не зрозуміти, що роблять на зимових вулицях усі ті мільйони людей у вогнянобарвних шаликах, і найпростіше вирішити, ніби вся справа в президентіві... Насправді ж вони повертають собі всю країну — ту, що триста років тому пішла на дно історії” [2, 201-202]. Об’єднуючим началом несвідомого діалогу ЙОГО та ЇЇ є третій герой оповідання, про якого вони вряди-годи згадують: це голландський журналіст-фотограф Густав, який знімає події в Києві 2004-го, маючи намір видати згодом цілий альбом. Герой і героїня допомагають йому, подекуди намагаються пояснювати українську ситуацію, що спричинила Помаранчеву революцію, часто подумки ведуть діалог з Густавом, подекуди навіть кепкують з нього, адже він надто далекий і від сьогочасних українських проблем, і від історичних реалій, що їх спричинили. Однак цей умовний співрозмовник свідомо введений авторкою у текст, адже це віртуальне спілкування часто виявляється основою для нових, зовсім несподіваних узагальнень. Відтак і персонажі, спілкуючись з іноземцем, намагаються через пояснення простих і очевидних спершу речей відшукати відповіді на складні питання непростого сьогодення і навіть зробити прогнози на майбутнє: “У нашій культурі нема страху, каже Густав... Ми обоє витріщаємось на нього, заскочені. До чого це він? Ми піддатніші до маніпуляцій, ніж ви, пояснює він. У нас нема імунітету. Ми не вміємо розгледіти справжньої загрози... МИ мовчимо, бо що ж тут скажеш” [2, 226-227].

Варто також наголосити, що в монологах чоловіка і жінки часто

згадується також Малий і Мала. Як можна зрозуміти з тексту, це підлітки середнього шкільного віку, які краще знають англійську мову і допомагають спілкуватися з Густавом. Однак їх незрима присутність не випадкова в оповіданні: сприйняття непростой української ситуації молоддю, опис її реакції потрібні авторці, щоб розширити спектр оцінок самих подій, адже у підтексті твору постійно лунає думка, що реальну оцінку їм можна буде дати тільки згодом і, ймовірно, її зроблять сучасні діти і підлітки, на очах яких і розгорталася політична ситуація.

Оголена свідомість головних героїв, оприявлена в монологах оповідання, зображується Оксаною Забужко як спосіб узагальнень, рефлексій в образах, породжених міфом, мовою (мовленням), емоціями, що, власне, є способом осмислення і прийняття світу. Здебільшого і ВІН, і ВОНА, вочевидь, виступають умовними героями, що у художній формі репрезентують позицію самої авторки, адже їм навіть імені не надано, уникають частого споглядання непростой для тієї ситуації дійсності, розбудовуючи все бачене, але ще недоосмислене і не переболіле додаванням “я”-оцінки” чи “я-емоції”. Причому на особистісних якостях ЙОГО та ЇЇ авторка практично не зупиняється, її не цікавлять ці постаті а ріогі (читач навіть не може умовно накреслити риси їх зовнішності), натомість їх світоглядна позиція, проявлена крізь тексти, складає ядро у побудові цих образів. Єдине, що кидається у вічі, так це відмінність самого мовлення чоловіка і жінки: його потік міркувань хаотичніший, по суті — це одне-два речення, розтягнені на кілька сторінок, що часто перериваються вставними конструкціями; апологетика й ідеологічність цього довгого монологу ледь приховує зніченість та всього лиш вишукано маскує певні розчарування і сподівання героя. Передаючи стан небайдужого до помаранчевих подій персонажа, Оксана Забужко досягає надзвичайної емоційної переваженості, і емоційність ця згасає, заплутується в численних стосунках, зв'язках, які то рвуться, то відновлюються знову. Спонтанність викладу ЙОГО, колажний прийом, оголена чуттєвість спричиняють екстенсивний характер мовлення, яке не може реалізуватися, вичерпатися. Але разом з тим читач відчуває, як у словесних лабіринтах не згасає першосмисл задуму, народжується щось зовсім несподіване, нове. Її ж мовлення більш впорядковане: в такому тексті немає довгих конструкцій, розлогих фраз, відсутнє нагромадження додаткових

інтонаційно-сміслових груп. На відміну від монологів чоловіка, в жіночих ми не зустрінемо зигзагоподібних фраз, які унеможлиблювали б сприйняття. Навпаки, передається потік свідомості, але такий, що опертий на ясність, закінченість, остаточність знайденого смислу. Однак і в першій, і в другій групі монологів роздуми, міркування тісно переплетені з описами, у першу чергу тих знімків, які робить Густав на вулицях Києва. Відтак у кожній з промов можна знайти своєрідне “коментування” фотографій, що базується і на особистих враженнях та емоціях: “Зі знімків, зроблених на Банковій, перед Президентською адміністрацією... Густав уважно передивився майже кожен... Як на мене, не такі вже вони й цікаві, але я розумію Густава, така показна демонстрація військової сили — уряд проти власного народу — не може не робити враження...” [1, 204]. Такі словесні “фотографії” поступово перетворюються на цілий “альбом”, відтак маємо в тексті й особисту художню хроніку революції, яка, можливо, буде цікавою читачам наступних поколінь. Отже, оповідання “Альбом для Густава” по-особливому художньо розвиває генеральну ідею усієї книги “Let my people go” про те, що можна водночас проживати історію і писати про неї, про те, що “українська революція, котра вже стала історією, має “вийти із берегів” і “впасти” в культуру”.

Отже, основним композиційним принципом оповідання “Альбом для Густава” є дворівневий монтаж. Його перший рівень — у простому komponуванні монологів чоловіка і жінки, що чергуються, відтак кожен новий фрагмент — це і чергова художня картина революції, і нова низка осмислень і переживань навколо неї. Другий же рівень монтажу можна побачити всередині самих монологів, у кожному з яких і деталізовані описи, і міркування героїв, підкріплені різного роду фактами, насамперед історичними, і “коментування” фотографій іноземного журналіста, які можна умовно назвати “тлумаченням подій”, і специфічний діалог з дітьми, які дозволяють до міркувань додати і прогнози на майбутнє. І, варто наголосити, весь цей набір думок виглядає цілісним, органічним, комплексним, однак, за задумом авторки, незавершеним, відкритим для нових ідей.

Таким чином, аналіз композиції оповідання “Альбом до Густава” приводить нас до думки, що композиція твору є есеїстичною, тобто такою, в якій різні форми і стилі мовлення тісно співіснують, перетікаючи одне в одного. Як відомо, есей орієнтований не на опис

реального факту, і навіть не стільки на думку, для якої цей факт послужив приводом, але на моделювання автономної художньої реальності — світу думки всеохопного індивідуального “я”. Як відомо, феномен художнього завжди охоплює коло питань, пов’язаних з певною новацією вже відомого, з конструюванням нового, індивідуального розуміння дійсності, розуміння, втіленого в естетично досяжній цілісності нового образу. Есеїстична форма функціонує за законами художньої форми як сутності, що знаходиться у стані безперервного “самовиговорювання” і реалізує тим самим абсолютну потребу змісту бути не просто фактом думки, але й можливістю дійсності відбутися через митця-творця. Внутрішня ціннісна структура художнього твору містить різноманітні існуючі типи цінностей, роблячи їх своїм змістом. Але вона і превалює над ними, вбираючи в себе і відтворюючи в своїй організації принципи різноманітних ціннісних порядків (соціальних, історичних, культурних), перетворюючи їх на принципи власної художньої побудови. Саме це і спостерігаємо в оповіданні “Альбом для Густава”, в якому художня картина світу вимальовується на ґрунті осмислення різних шарів авторської свідомості — соціальної, історичної, культурної, філософської і, звичайно, естетичної і художньої. Структуральний аналіз komponування епізодів і фрагментів якраз і доводить це, адже образний ряд кожного з них дає підстави стверджувати, що він є актом злиття та їх рефлексивної обробки. Наприклад, “там, ракурсом знизу, — ряд наїжених сірих щитів, а далі, під ними, квіти й запалені свічки: здається, неначе вони проростають знизу, з землі, крізь асфальт, крізь утоптану верству тисячолітнього снігу, — згустки вогню, розмиті плями світла, оточені на знімку неправдоподібно яскравими аурами” [2, 228], або “я знімав був і кров на асфальті під Центрвиборчком у ніч на 24-те жовтня (це вперше я бачив на асфальті калюжі людської крові, її заворожливо глибокий, чорно-шовковий полиск у світлі ліхтаря, як у розлитій нафти...)” [2, 206-207].

На нашу думку, есеїстичність, яка проявляється в тому числі і на рівні композиції, — наочна прикмета всієї прозової творчості Оксани Забужко. Ще з часів появи перших великих творів письменниці — повісті “Інопланетянка” та роману “Польові дослідження з українського сексу” авторці доводилося неодноразово пояснювати, що її героїні аж ніяк не списані з неї самої, а численні вкраплення есеїстичних фраг-

ментів — то лише наслідок синкретизму свідомості самої авторки, яка водночас є поетом, прозаїком, філософом-науковцем, публіцистом, громадським діячем тощо. Варто констатувати, що оповідання “Альбом для Густава” не стало в цьому відношенні винятком. Крім того, твір явно написаний під впливом попередніх чотирнадцяти журналістських творів, переважно есеїв, у більшості яких авторка розповідає іноземним журналістам про ситуацію в Україні. Залишається тільки відкритим питання про те, чому до публіцистичної збірки додано художній твір — оповідання “Альбом для Густава”. Очевидно, авторка вирішила до документальних фактів та особистих рефлексій додати і власну художню версію побаченого і пережитого, в якій у художній спосіб відтворене все пережите й осмислене, що склало зміст попередніх журналістських творів.

Таким чином, композиційно оповідання “Альбом для Густава” є завершеним і самодостатнім твором, водночас у контексті цілої збірки “*Let my people go*” принципи його побудови стають наочнішими і виразнішими, адже художньо сублімують реальні факти та мистецькі враження про них.

Список використаних джерел

1. Забужко О. Альбом для Густава // *Let my people go: 15 текстів про українську революцію*. — К.: Факт, 2006. — С. 182-228.
2. Забужко О. Озираючись уперед // *Let my people go: 15 текстів про українську революцію*. — К.: Факт, 2006. — С. 3-20.